

УДК 2 (477)

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕРКОВНИЙ РУХ НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ У 1920 – 1925 РР.: ПЕРЕБІГ ТА УЧАСНИКИ*

Арсен ЗИНЧЕНКО

доктор історичних наук, професор, заступник директора НДІУ

Анотація. Висвітлюється розгортання українського церковного руху на Переяславщині в 1920–1925 рр., з'ясовується коло його учасників та соціокультурний контекст утворення парафій Української Автокефальної Православної Церкви.

Ключові слова: автокефалія, український церковний рух, Переяславщина, Всеукраїнський православний церковний собор, парафія, богослужіння, єпископ, митрополит.

УКРАИНСКОЕ ЦЕРКОВНОЕ ДВИЖЕНИЕ НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНЕ В 1920 – 1925 ГГ.: ХОД И УЧАСТНИКИ

Арсен ЗИНЧЕНКО

доктор исторических наук, профессор, заместитель директора НИИУ

Аннотация. Освещается разворачивание украинского церковного движения на Переяславщине в 1920 – 1925 гг., выясняется круг его участников и социокультурный контекст образования приходов Украинской Автокефальной Православной Церкви.

Ключевые слова: автокефалия, украинское церковное движение, Переяславщина, Всеукраинский православный церковный собор, приход, богослужение, епископ, митрополит.

UKRAINIAN CHURCH MOVEMENT IN PEREIASLAV REGION IN 1920 – 1925: EVENTS AND PARTICIPANTS

Arsen ZINCHENKO

Doctor of Historical Sciences, professor, Deputy Director of RIUS

Annotation. The article deals with the development of the Ukrainian church movement in Pereiaslav region in 1920 – 1925, including the range of its participants as well as sociocultural context of formation of parishes of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church.

Key words: autocephaly, Ukrainian church movement, Pereiaslav region, All-Ukrainian Orthodox Church Council, parish, divine service, bishop, metropolitan.

* Авторське написання збережено.

Події, пов'язані з розгортанням автокефального руху на Переяславщині, є складовою українського національно-визвольного руху, який продовжував пульсувати в обставинах російської більшовицької окупації. Цей рух був частиною народної українізації, тобто відтворення національних форм у духовно-культурному бутті, що виходили за рамки офіційної «українізації», яка за своєю метою була далекою від національного українського інтересу.

Ці події добре ілюструють думку про те, що історичний процес є творивом живих людей, які беруть у ньому участь, виявляють себе у діяльності, формують, демонструють свою позицію, прилучають до цієї діяльності інших людей і таким чином визначають тенденції розвитку суспільного буття. Сам український церковний рух на Переяславщині першої половини 1920-х років розгортався в складній взаємодії різних соціальних груп та яскравих особистостей, які не лише діяли в певних обставинах, але й творили ці обставини.

Сказане підтверджує концепт діяльнісних етнокультурних спільнот, який розвивається тепер у Науково-дослідному інституті українознавства і дає можливість характеризувати українську етнокультурну спільноту як таку, що створювала власні моделі духовно-культурної діяльності. В цьому сенсі духовна царина є особливо важливою в двох аспектах: по-перше, творення УАПЦ означало суспільно усвідомлену потребу в творенні спільнотної структури, яка виводила українську спільноту з-під домінування чужої, колонізаторської структури, якою була Російська Православна Церква; по-друге, в рамках організаційно-церковної творчості УАПЦ

було зреалізовано питання про відродження давніх національних форм церковного буття, а разом з тим творення оновлених його форм. З'ясуванню того, як ці тенденції проявлялися на місцевому рівні, а саме на Переяславщині, у діяльності окремих учасників та соціальних груп у творенні українських парафій, і присвячена ця стаття. Загальна картина цих процесів подавалася в попередніх дослідженнях [5].

Переяславщина зробила помітний внесок у ці процеси завдяки свідомості й самовідданому служінню кращих представників учительської, студентської й церковної інтелігенції, а також діяльних особистостей із селянського середовища. Тож нині, коли настала пора декомунізації суспільної свідомості, а в багатьох селах і містах вагаються, які імена запропонувати замість комуністичних опричників, організаторів концтаборів, насильницької колгоспизації, голодоморів і русифікації, є всі підстави згадати цих самовідданих і енергійних людей, просвітницька роль яких і дотепер ще така актуальна!

На Переяславщині українське церковне життя почали організовувати панотці Володимир Дахівник-Дахівський та Арсеній Бакалинський. Арсеній Бакалинський належав до числа тих тридцяти священників, які були висвячені для Української церкви знаним українським церковним діячем і просвітником Парфенієм Левицьким [3, с. 1007, 1015]. Про діячів українського церковного руху на Переяславщині в «Історії Української Православної Церкви» згадує митрополит Української Автокефальної Православної Церкви Василь Липківський: «Окреме місце на Полтавщині займає старий Переяслав з величним

Мазепинським Вознесенським собором і при ньому старовинною єпископською катедрою. В домовій церкві цієї катедри небіжчик свящ. Арсень Бакалинський, що був священиком в м. Воронкові на Переяславщині, заснував гарну українську парафію, з неї поширився рух і на Боришпіль, де всі 4 церкви стали українськими» [2, с. 64 – 65].

Володимира Дахівника-Дахівського бачимо у числі делегатів першого Всеукраїнського церковного собору 14 – 30 жовтня 1921 р., який організаційно завершив оформлення УАПЦ й утворив її ієрархію на чолі з митрополитом Василем Липківським. Єпископ Володимир Дахівник-Дахівський був родом з Полтавщини. Закінчив духовну семінарію і юридичний факультет Московського університету, навчався у землемірній школі. 1920 р. висвятився на священика [3, с. 948]. Працював на Київщині як уповноважений Всеукраїнської православної церковної ради – керівного органу УАПЦ [4, с. 422], був організатором УАПЦ на Переяславщині. Делегований парафією с. Стайок, розташованого за 60 верст від Києва. Прибув на Собор через тиждень від початку роботи Собору, 20 жовтня. Був вимушений затриматися «як голова волосної (церковної. – А. З.) ради, щоб стримати ту чорну навалу, яка провадила там величезну роботу», тобто йдеться про протидію противників українського церковного руху. Дахівський заявив себе як рішучий прихильник соборної висвяти єпископа для УАПЦ. «Наш народ, коли почув, що посиляли до екзарха Михаїла¹, і він одмовив

висвятити єпископа, прийшов до мене і каже: «Справа вимагає, щоб Ви були там. Ви повинні їхати. Ми хочемо через Вас [взяти] всі у цій урочистості. ... Їдьте і висвячуйте єпископа». Дахівський виступив рішуче проти тих делегатів, які сіяли вагання в правомірності соборної висвяти. «Ближче до віри, до роботи», – наголошував він [4, с. 218].

«Після Всеукраїнського Собора, – згадував митрополит В. Липківський, – на працю до Переяславської парафії посланий молодий священик Володимир Дахівник-Дахівський, теж член Собора і намічений ним кандидат на єпископа. В Переяславі він повів енергійну працю, і повітова рада прохала висвятити його на єпископа. 1 січня 1922 року митрополит Василь Липківський і єпископ Григорій Стороженко прибули до Переяслава і тут довідалися, що наше прибуття й висвята єпископа викликали в усій околиці надзвичайне зацікавлення. Вранці 2 січня до домової церкви зібралось 5 тисяч народу, а в ній могло вміститись найбільше душ 300. А ченці тримали в руках Мазепинський собор дуже цупко й ні за що українцям не давали. І от, як тільки ченці відчинили собор, вся маса людної зразу вщерть його наповнила, інші забрали з домової церкви все українське духівництво з приготованими на проskomидії дарами і теж перевели в собор; митрополита і єпископа теж зустріли й ського і Галицького». Єпископська рада під його керівництвом намагалася позбавити всіх священнослужителів української автокефалії духовного сану й відлучити від Церкви мирян, які спілкуються з українським духівництвом УАПЦ. Відмовився висвячувати єпископів для українських парафій. 19 жовтня 1921 р. відвідав Перший Всеукраїнський Православний Собор УАПЦ (у храмі святої Софії в Києві), де вороже виступив проти Собору і проголошеної на ньому УАПЦ. Заперечував можливість використання української мови під час богослужіння.

¹ Митрополит Михаїл (Єрмаков, 1862 – 1929) на Синоді РПЦ на початку 1921 р. одержав титул «патріаршого екзарха Російської православної церкви Московської патріархії для України», а в липні того ж року – звання «митрополита Київ-

провели в Мазепинський собор і несподівано для всіх урочисто українська відправа і висвята єпископа відбувалася в великому соборі, юридично належного до ченців. Вони потім і жалілись, але що ж ... стихійна маса непереможна, її нічим не зупиниш. Так Мазепинський собор в Переяславі й залишився в користуванні українців» [2, с. 65].

Митрополит Василь Липківський згадував про те, що через три роки після цих подій у Мазепинському соборі відбувся «надзвичайно урочисто спомин мученика Мліївського титаря Данила Кушніра, що його уняти замучили й спалили (1768 р.), а голову поставили на паль, але вона перенесена була до Переяслава і похована в Мазепинському соборі. Правила митрополит, 6 єпископів і велика кількість духівництва. Парафія влаштувала велику поминальну трапезу» [2, с. 65].

У цій статті автор спирається серед інших джерел і на таке цікаве джерело, як історії створення українських автокефальних парафій, написані священниками й активістами українського церковного руху на пропозицію Всеукраїнської Православної Церковної Ради (ВПЦР) – керівного органу Української Автокефальної Православної Церкви – до п'ятиріччя УАПЦ. 6 лютого 1925 р. Переяславська округова церковна рада надіслала тексти перших шести нарисів про становлення парафій УАПЦ в цій церковній окрузі, які й лягли в основу нашого дослідження, повідомляючи при цьому, що «останні ще не виготовали» [1, с. 234]. Чи були написані інші і чи надходили до ВПЦР, поки що невідомо.

Станом на 1 липня 1925 р. в Переяславській окрузі діяло 18 автокефальних громад, з них 13 мали храми в повному

розпорядженні, 2 храми в почерговому користуванні, у 3-х йшла боротьба за храм [1, с. 255 – 257].

Літописи парафій УАПЦ підтверджують спостереження, зроблені в дослідженнях і сформульовані на основі інших джерел, стосовно складності впровадження національних засад у життя парафій. Йдеться про неоднорідність церковнопарафіяльного середовища, здебільшого малоосвіченого, свідомісно пов'язаного зі старими російськими церковними структурами, кастову закритість духівництва, пов'язаного соціальними й культурними зв'язками з колишніми імперськими структурами. Разом з цим і в цих доволі малорухливих середовищах прокльовувалися паростки зацікавлення до національно організованих форм парафіяльного життя. Парафіяльні літописи дають можливість аналізувати реальне ставлення більшовицької влади (від сільської до округової й столичної) до українського церковного руху.

Документи фіксують загальне суспільно-політичне пожвавлення, яке поступово охоплювало переважно селянську Переяславщину ще з початку 1917 р. Так, у с. Прохорівці ідея Української Церкви розвивалася вже з перших днів революції: тут її рушієм виступив парафіяльний священник Юрій Міхновський, який під час богослужіння почав читати Євангелію українською мовою, сприяючи цим національній просвіті парафіян. Зазначимо, що протоієрей Юрій Міхновський разом з протоієреєм Юрієм Малечею під час Всеукраїнського православного церковного собору 1921 р. на урочистій літургії в Софійському соборі 23 жовтня шанобливо ввели до святешньої громади протоієрея

Василя Липківського для висвяти на всеукраїнського православного митрополита. «Звели, чесна Христова громадо!» «Звели освячений Соборе!». Лунає спів «Ісаїє, радій!» «Слава Тобі, Христе Боже!» – так тоді розпочався цей величний акт церковної творчості Христової української православної громади [3, 116 – 117]. Юрій Міхновський був у числі перших п'яти висвячених єпископів для Української Автокефальної Православної Церкви, а саме його висвячено на єпископа Чернігівського [3, с. 119].

В нарисах згадується про ключову роль солдатів, які повернулися додому з фронтів і брали участь у національно-політичному житті, та студентів столичних навчальних закладів. Так, у с. Великий Каратуль, зазначає автор літопису місцевої парафії УАПЦ, українізація парафії розпочалася селянином Степаном Михайловичем Соськом, який повернувся з військової служби на початку 1918 р. і «виявив себе щирим українцем». С. Сосько, «бесідуючи з селянами про життя людей в тій чи іншій країні, завше порівнював його з життям українського народу, торкався його культури й розвитку як в минулі часи, так і тепер, а інколи переходив на розмови чисто релігійного характеру... До його голосу селяни стали прислухатись і через деякий час, навкруги його почали гуртуватись українці». Серед місцевого люду, читаємо в джерелі, Сосько «посіяв любов до рідного народу, його мови, звичаїв та обрядів і прихилив їх до такої думки, що гарно було б і Богові молитися рідною мовою». Він наголошував, що хвиля українізації церковного життя вже почалася, що «вона докотиться й до нас», тобто і до Великого Каратуля. Спроби прибічників цього українського гуртка

говорити з цього приводу з місцевим священиком Дараганом відгуку не мали, і тому справа тут на деякий час притихла. Документ згадує й про ворожнечу поміж селянством, посіяну «на громадсько-політичному ґрунті», яка, зрештою, змусила Соську втікати з рідного села на життя в чуже село, і назад він більше не повертався [1, с. 237].

Проте справу в цьому селі продовжив другий місцевий уродженець – Борис Захарович Сахно, який під час війни був військовим урядовцем, а після війни став сільським учителем, авторитетним серед односельців. «Кругом його, на ґрунті українізації селянства згуртувалися кращі молоді сили і втягли в роботу сина прибувшого в липні 1920 року нового священика о. Трофима Созоненка – Миколая, молодого семинара, здатного керувати хором. Через деякий час учитель Сахно одружується з дочкою о. Трохима і починає українізовувати свого тестя. О. Трофим – сам природний українець... і цілком згоджується з громадою вірних, котрих ведуть його зять та син» [1, с. 238].

Ще до Собору УАПЦ 1921 р. розпочалася праця з українізації парафії в с. В'юнищах. Додатковим поштовхом у цій справі став приїзд до Переяслава митрополита Василя Липківського: «Перед різдвяними святками 1921 року студент Куниця Олександр Макарович приїхав з Києва до своєї домівки на канікули й привіз чимало матер'ялу відносно українізації Церкви. Частенько проводячи часи зі своїми товаришами та близькими друзями, то він їм почав читати та пояснювати їх. Багато бадьорости їм надав приїзд до м. Переяслава 2 січня ст. ст. 1922 р. Найпочеснішого Митрополита о. Василя, то дорогою йдучи до свого села – вирішили,

щоб обов'язково українізувати в своєму селі Церкву» [1, с. 245 – 246].

У Прохорівці перші кроки з українізації церковного життя пов'язані, як уже мовилося, з діяльністю парафіяльного панотця Юрія Міхновського. Крім нього, активну роль в інформуванні мешканців села про український церковний рух тут відіграв парафіянин Я. Н. Трунів, студент інституту в Києві [1, с. 249].

Всеукраїнський православний церковний собор у жовтні 1921 р. відіграв ключову роль у поширенні українського церковного руху. Звістки про підготування до Собору розходилися всюди по Україні. Свідчення про це знаходимо й у парафіяльних літописах. Прикладом цього може бути парафія у В'юнищах, про яку ми щойно згадували. В інших селах це відбувалося дещо пізніше. Так, у с. Пологи-Яненки українізація розпочалася наприкінці квітня 1922 р., коли на неділю «Мироносицьку» місцевий просвітянський гурток запросив відслужити зразкову Службу Божу рідною мовою настоятеля сусіднього села Хоцьок о. Миколу Романенка. Це викликало заперечення місцевого слов'янського священика, а разом з тим і протистояння, яке тривало кілька тижнів. Зрештою, 9 травня 1923 р. парафіяльна церковна рада запросила єпископа УАПЦ Володимира Дахівника-Дахівського з собором українських священиків. «Урочисте храмове свято пройшло з користю для Української церкви, – відзначає літописець, – і взагалі з цього часу остаточно свідоме громадянство і церковний Совіт (тобто Рада. – А. З.) стало на плятформу автокефальної Православної церкви, а священик Богданович енергійно став захисником слов'янської церкви. І це провадилось в боротьбі

до самої осені, т. е. жовтня 1923 р.» [1, с. 239 – 241].

У м. Березань діяло три храми – Михайлівська церква, Успенська і св. Георгія (Кладовищенська). На зборах прибічників Автокефальної церкви 25 березня 1923 р. парафіяни Михайлівської церкви ухвалили «приєднатися до спілки Української православної церкви», визнавши «духовною владою Митрополита Київського отця Василя, В. П. Ц. Р., виконуючи всі їх розпорядження». Урочиста українська служба в Михайлівській церкві 9 квітня 1923 р. стала наочним прикладом і для частини вірян Успенської парафії, які «запропонували своїм же братам з Успенської слов'янської парахвії перейти на шлях відродження рідної Української Церкви». Проте на перепоні став активний опір слов'янських священиків. Побувавши на зразковій Службі Божій в Михайлівському храмі, парафіяни церкви св. Георгія перейнялися справою українізації парафіяльного життя й 20 травня 1923 р. на зборах ухвалили приєднатися до УАПЦ [1, с. 267 – 271].

В процесі українізації церковного життя кожна парафія виявляла свої особливості соціальної поведінки, що визначалися загальним рівнем освіченості й поінформованості та національної свідомості парафіян, активністю провідників українського церковного руху, позицією духовенства. Джерела, в тому числі й цитовані літописи парафій, вказують на різноманітні перепони соціального й політичного характеру, що ставали на шляху українізації парафій. Часто давалася взнаки відсутність політичного досвіду, соціальна безпросвітність, віддаленість осередків культурного й національного життя.

У цих загальних обставинах прикметною була роль старого московського духівництва (слов'янського – за мовою богослужіння). Так, у нарисі про с. Виповзки Переяславської округи відзначається крайня злиденність селянського життя, «темрява безпросвітня», те, що «нравственно селяне край спорчені, крім забобонів і всяких видумок вони більше нічого не знають». Це пов'язується з тим, що «слов'янські священники, котрі проживають нині в селі, нічому не вчили, священники ці – це найкращий зразок тих наймитів, що уміють тільки брать і драть з людей і взамін нічого не дають. Таке духовно-нравственне виховування і навчання продовжували слов'янські священники до самої українізації парахвії» [1, с. 235 – 236].

Деякі нариси прояснюють вплив несприятливих політичних обставин для українізації парафій. Так, стосовно с. Великий Каратুলь читаємо: «Роки 1919-й та початок 1920-го року переживалися селянами дуже тяжко. В селі панувала величезна анархія. Розбишачтва, грабунки та вбивства творились щоденно і ніхто з селян не осмілювався навіть заїкнутись українським словом, позаяк анархисти, здебільшого, хоть і неправдиво, але ж називали себе «большовиками»; провокуючи цим державну владу і напосідали на українців. Справа українізації взагалі завмірала і поміж селянами не знаходилось чоловіка, котрий би підняв голос з-під террору» [1, с. 237]. Хоча автор цього літопису не зовсім чітко визначає тони політичного спектру, але загальна картина більшовицького терору, переслідування українського слова й українського руху тут добре відчутна. З цим була пов'язана й пряма протидія

утвердженню Української автокефальної православної церкви.

Помітний вплив на організацію українських церковних громад справляло богослужіння рідною мовою. Успіх справи залежав передусім від священника, який провадив зразкову службу. Так було, зокрема, в с. Пологи-Яненки, де таку службу проведено наприкінці квітня 1922 р.: «Служба Божа була відслужена рідною мовою і промова дотепного змісту теж сказана й на велику кількість присутніх віруючих вражіння було гарне і зерно впало на добрий ґрунт» [1, с. 239]. Зразкова Служба Божа українською мовою стала тоді вирішальним аргументом для парафіян багатьох сіл. У м. Березані (парафія Архістратига Михаїла) громада вірян запросила для проведення зразкової служби 9 квітня 1923 р. переяславського єпископа УАПЦ Володимира. Він і відслужив цю службу соборно із сусідніми священниками. Того-таки дня з благословення єпископа Володимира відбулися загальні збори вірних. Було обрано новий причет до церкви і з 10 квітня церква стала автокефальною [1, с. 270]. Однак в інших парафіях і після цього тривала боротьба між прибічниками Української церкви та старим слов'янським духівництвом.

Домігшись успіху в своїй парафії й утвердивши українські засади церковного життя, активісти українського церковного руху бралися до благовісницької праці в сусідніх парафіях. Яскраве свідчення такої активності подає літопис української парафії в с. Прохорівці. Особливо прикметним є опис діяльності створеного молодими ентузіастами національної справи церковного хору: «Вся увага звернута була на постановку хора, котрий складений був з любителів,

але це були не тільки любителі співу, це були дійсні благовісники Христового благовістя, котрі, крім своєї церкви, де співають безпропускно всеношні і літургії, вдень і вночі, в годину й негоду, рачкуючись деякі з плачем, в темряві й грязюці по горах Київщини (в Костинцях 25 вересня 1922 року) пішли на села Полтавщини й Київщини, будячи нарід до будування своєї рідної Української Церкви, з її чудовими церковними українськими співами. Кинута нами на села Золотонощини іскра – жевріє і треба вірити – незабаром розгориться. А тому прозвіща цих непомітних працюючих в церковно-визвольному русі самі просяться на сторінку парахвіяного історичного нарису. Список хористів: Педченко Хведора, Гречка Химка, Білець Пріська, Трунова Марфа, Ткаченко Ганна, Білець Явдоха, Педченко Настя, Губа Хведоська, Олефір Тетяна, Скляренко Варка, Хілько Людмила, Сюсюкало Петро, Медуза Олександр, Засенко Михайло, Губа Антон, Трунів Яков, Негрей Дмитро, Хілько Яків, Приліпка Павло, Макаренко Пилип, Даценко Макар, Труш Йовим, Горпинченко Матвій і Мельник Феоктиста» [1, с. 251].

Джерела, подані в збірнику, добре ілюструють політику советської влади щодо громад УАПЦ. Зокрема, на Петро-Павлівський храм у Підварку, яким користувалася автокефальна громада, стала претендувати старослов'янська релігійна громада. Слов'янисти мали церкву на відстані однієї верстви від Підварок і загалом вісім церков в найближчому околі. Наркомат внутрішніх справ сам пише, що автокефальна громада досить значна й налічує 356 вірян, однак приймає «мудре рішення», наполягаючи на передачу цієї церкви в спільне користування двох

громад – автокефальної й слов'янської. Як пише єпископ Володимир (21 жовтня 1925 р.), «слов'ян у всьому підтримує невидима діявольська рука і нахабству їх немає границь». Оскільки слов'яни подали з цього приводу скаргу до Київського прокурора, то церква стояла зачиненою ще від Великодня [1, с. 265 – 266].

Ця «невидима рука», цілком очевидно, забезпечувала перехід автокефального священника Михайла Марченка, настоятеля Івано-Богословської церкви в Гайшині, до створеної заходами ГПУ т. зв. «Древлеправославної церкви». У цій спланованій акції активну роль відігравали комнезамівці. Це супроводжувалося арештом єпископа Володимира й забороною виїзду з Переяслава єпископові УАПЦ, настоятелів й раді автокефальної громади [1, с. 260 – 263].

Очевидно, за потурання «невидимої руки» бешкетники з «дитячого городка» (одурені до того ж антицерковною пропагандою) ситематично били шибки в переяславському Вознесенському соборі, який був катедральним храмом УАПЦ. Дзенькіт розбитого скла й каміння, що летіло з вікон, супроводжувало церковні відправи в храмі [1, с. 259 – 260].

Як бачимо, розгортання українського церковного руху на Переяславщині розпочалося з початком Української революції 1917 р. й відбувалося під впливом загальноукраїнських суспільних процесів, характерною складовою яких був український церковний рух. Студенти київських вишів, діяльні українські панотці, солдати з українізованих військових частин, що поверталися з війни, національно свідомі селяни й учителі були активними працівниками на ниві українізації церковного життя. Проте організація й діяльність українських

парафій тут, як і скрізь, наштовхувалися на низьку соціальну та національну свідомість парафіян, що тривалий час перебували під впливами російського духівництва. Помітною була й протидія більшовицьких владних структур, які вбачали в українському церковному русі вияви політичного націоналізму. Цікавими, на наш погляд, є й краєзнавчі аспекти цієї теми, в яких висвітлюються обставини розгортання національно-церковного руху у певних населених пунктах та його учасники.

ЛІТЕРАТУРА

1. «В Українській Церкві велика була духовна сила...»: становлення Української автокефальної православної церкви в описах самовидців та учасників церковно-визвольного руху на Сіверщині та в Середньому Подніпров'ї 1917 – 1925 рр. / Упоряд., автор вст. ст. А. Л. Зінченко; археографічна підгот. докум., археографічна передмова, покажчики І. М. Преловської. – Ніжин, 2012. – 352 с.
2. Липківський Василь, Митрополит. Історія Української Православної Церкви. Розділ VII: Відродження Української Церкви. – Вінніпег: Вид. накладом фундації Івана Грищука, 1961. – 181 с.
3. Мартирологія українських церков. У 4-х т.: Документи, матеріали, християнський самвидав України. – Т. І: Українська православна церква / Упоряд. і ред. О. Зінкевич, О. Воронин. – Торонто, Балтимор: Українське вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка; Видавничий Фонд Комітету побудови пам'ятника св. п. митр. Василеві Липківському, 1987. – 1207 с.
4. Перший Всеукраїнський православний церковний собор УАПЦ 14 – 30 жовтня 1921 року. Документи і матеріали. – К.; Л., 1999. – 560 с.
5. Зінченко А. Український церковно-визвольний рух на Сіверщині та в Середньому Подніпров'ї. 1917 – 1925 рр. (за матеріалами

історій парафій) // «В Українській Церкві велика була духовна сила...»: становлення Української автокефальної православної церкви в описах самовидців та учасників церковно-визвольного руху на Сіверщині та в Середньому Подніпров'ї 1917 – 1925 рр. – Ніжин, 2012. – С. 4 – 64.

REFERENCES

1. ZINCHENKO, A. & PRELOVSKA, I. (compls.) (2012) «*Ukrainian Church Had a Great Spiritual Power...*»: Establishment of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in the Descriptions by Witnesses and Participants of Church Liberation Movement in the Severian and Middle Overdnipro Lands in 1917 – 1925. Nizhyn, 352 p. [in Ukr.]
2. METROPOLITAN VASYL LEPIKIVSKYI (1961) *A History of the Ukrainian Orthodox Church. Chapter VII: Revival of the Ukrainian Church*. Vinnipeg: Vydavnytstvo nakladom fundatsii Ivana Hryshchuka, 181 p. [in Ukr.]
3. ZINKEVYCH, O. & VORONYN, O. (eds. & compls.) (1987) *Martyrology of the Ukrainian Churches. In 4 Volumes: Documents, Materials, Christian Samvydav from Ukraine*. Vol. 1: Toronto – Baltimore: published by V. Symonenko Smoloskyp Publishers, Smoloskyp Inc., 1207 p. [in Ukr.]
4. *The First All-Ukrainian Orthodox Church Council of the UAOC (October, 14 – 30, 1921). Documents and Materials*. Kyiv, Lviv, 560 p. [in Ukr.]
5. ZINCHENKO, A. (2012) The Ukrainian Church Liberation Movement in the Severian and Middle Overdnipro Lands. 1917 – 1925 (after the materials of parish history). In: ZINCHENKO, A. & PRELOVSKA, I. (compls.) (2012) «*Ukrainian Church Had a Great Spiritual Power...*»: Establishment of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in the Descriptions by Witnesses and Participants of Church Liberation Movement in the Severian and Middle Overdnipro Lands in 1917 – 1925. Nizhyn, pp. 4 – 64. [in Ukr.]

A. Zinchenko

**Ukrainian Church Movement in Pereiaslav Region
in 1920 – 1925: Events and Participants**

Abstract

Ukrainian church movement in Pereiaslav region was an integral part of the national liberation movement. It was organized by active representatives of the clergy (priests Volodymyr Dakhivnyk-Dakhivsky, Arsenii Bakalynskyi, Yurii Mikhnovsky, Yurii Malecha) and the laity: Stepan Sonko, Oleksandr Kunytsia ets. V. Dakhivnyk-Dakhivskyi was a prominent supporter of metropolitan consecration by the members of All-Ukrainian Orthodox Church Council in 1921. A ceremonial service, held in Pereiaslav Cathedral on January, 2, 1922, became a tipping point in the Ukrainian church life. The chronicles written by priests and activists of the Ukrainian church movement appeared to be one of the sources for studying the formation of the Ukrainian parishes. A great contribution to Ukrainization of church life also was made by students of Kyiv universities, active Ukrainian priests, soldiers of pro-Ukrainian military units returning from war, nationally conscious peasants and teachers. However, the process of founding the Ukrainian parishes in many villages faced with a low level of social and national consciousness of people. This movement was developing in spite of counteraction of Bolshevik regime and old Russian clergy. Founding the Ukrainian parishes became an important indicator of the Ukrainian national consciousness. Outstanding divine services, sermons and visits to parishes by Metropolitan of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church Vasyl Lypkivskyi also played an important role in the development of the Ukrainian church movement.

Події, пов'язані з розгортанням автокефального руху на Переяславщині, є складовою українського національно-визвольного руху, який продовжував пульсувати в обставинах російської більшовицької окупації. Цей рух був частиною народної українізації, тобто відтворення національних форм у духовно-культурному бутті, що виходили за рамки офіційної «українізації», яка за своєю метою була далекою від національного українського інтересу.

Ці події добре ілюструють думку про те, що історичний процес є творивом живих людей, які беруть у ньому участь, виявляють себе у діяльності, формують, демонструють свою позицію, прилучають до цієї діяльності інших людей і таким чином визначають тенденції розвитку суспільного буття.